Reynaert de vos vs. Reynaert de vos

Een vergelijking tussen de Reynaertvertalingen van René Broens

LISANNE VROOMEN

We weten allemaal dat de Reynaert een literaire tekst is die mensen blijft fascineren. Zo ook René Broens, die in 2020 een tweede Reynaertvertaling van zijn hand het licht deed zien.[1] Al sinds 2003 bestudeert hij de Reynaert en in 2010 publiceerde hij – samen met striptekenaar Marc Legendre, onder andere bekend van Biebel en de moderne Suske & Wiske – de beeldroman Reynaert de Vos.[2]

Interessant aan de vertalingen van Broens is dat ze vergezeld gaan van een nawoord waarin hij zijn huidige visie op de middeleeuwse tekst uiteenzet. Het gaat daarbij zowel om Broens' interpretatie van de tekst en van het personage Reynaert, als om zijn ideeën over het metrum van de tekst. Dat maakt het interessant om een korte verkenning te geven van de twee teksten.

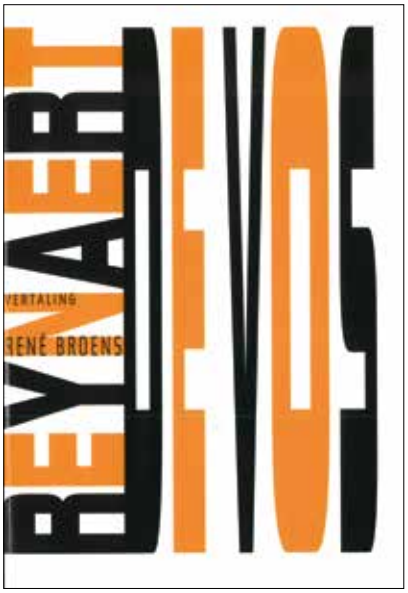

Het personage Reynaert in 2010

Op de flaptekst van de strip-Reynaert uit 2010 wordt het hoofdpersonage een 'roofdier zonder geweten' en een 'psychopaat' genoemd. In het nawoord bij die versie legt Broens uit waarom hij de vos ziet als een antichrist. Reynaert doet het tegenovergestelde van de werken van barmhartigheid en daarmee het tegenovergestelde van Christus. Broens ziet daarom *Reynaert de vos* als een vita van een antichrist en als een parodie op het genre van het heiligenleven.

Dit mondt uiteraard uit in een uiterst negatieve visie op Reynaert en dat blijkt duidelijk uit de afbeeldingen van de stripbewerking. Bij Reynaerts aanval op de kippen waarbij Coppe het leven laat, zien we zijn scherpe tanden en vliegen de bloedspetters én veren in het rond. Zijn slachtoffers worden genadeloos toegetakeld, zoals in de afbeelding van Bruin nadat hij honing is gaan eten bij boer Lamfroyt: de schedel van de beer is door zijn verwondingen zichtbaar. Ook het idee dat de *Reynaert* een heiligenleven parodieert komt terug in de bewerking: de vos wordt bijvoorbeeld als pelgrim afgebeeld met een rozenkrans.[3]

In de vertaling blijkt de negatieve kijk op Reynaert. Ik blijf bij de scène waarin Reynaert Coppe doodt. Hij wordt hier aangeduid als 'verdorven plaag' en een 'weerzinwekkend dier'. Verder heeft hij een 'vraatzuchtige mond'.[4] Het gaat respectievelijk om vertalingen van 'felle saghe', 'die onghiere Reynaert' en 'ghierighen mont' oftewel een gemene leugenaar, de ongure of misdadige Reynaert en een gulzige mond.[5] Hoewel we kunnen stellen dat Broens hier niet overdrijft in zijn vertaling, zwakt hij de omschrijving van de vos ook niet af, zoals sommige andere vertalers en bewerkers doen.

Hiermee kunnen we concluderen dat flaptekst, nawoord, afbeeldingen en vertaling duidelijk op één lijn zitten. Ongeacht de vraag hoe de middeleeuwer Reynaert interpreteert, resulteert dit wel in een coherente én interessante moderne Reynaert.

Het personage Reynaert in 2020

De *Reynaert* uit 2020 is een vertaling van de tekst en is dus minder 'vrij' dan de stripbewerking uit 2010, hoewel voor de goede orde wel aangemerkt moet worden dat ook de bewerking uit 2010 een volledige vertaling van de *Reynaert* bevat. Een groot gedeelte van de boodschap van de versie uit 2010 zit echter verpakt in de afbeeldingen. Deze zijn uiteraard tot stand gekomen in een samenwerking tussen Broens en Legendre en kunnen dus niet volledig op het conto van Broens geschreven worden.

Voor de visie van Broens in 2020 zal ik me vooral op het nawoord richten. Daarin geeft Broens allereerst aan dat hij het Middelnederlandse woord 'fel' consequent vertaald heeft met 'boosaardig'. Hij zet zich hiermee af tegen andere vertalers die onder andere de valse vriend 'fel' (in modern Nederlands) gebruiken. Hij blijft hiermee ook bij het beeld van de negatieve vos. Laten we weer kijken naar de aanval op de kippen om te zien hoe deze keuze hier uitpakt. Hier hebben we op de eerder aangehaalde tekstplaatsen een 'boosaardig sujet' 'bloeddronken Reynaert' en een 'vraatzuchtige mond'.[6] We zien hier inderdaad dat Broens de vertalingen van 'felle saghe' en 'onghiere Reynaert' aangepast heeft ten opzichte van zijn vertaling uit 2010 en daarmee dichter bij de oorspronkelijke tekst blijft, hoewel hij zich nog steeds (terechte) vrijheden veroorlooft door 'onghiere' met 'bloeddronken' te vertalen.

Als we verder lezen in het nawoord, zien we dat Broens' visie op de vos nu niet enkel puur en alleen negatief is. Hij wijst op de humor en speelse amoraliteit van het verhaal en duidt de vos als een trickster. De trickster is een bedrieger die vallen zet en de orde verstoort, maar ook opereert in een amoreel tussengebied voorbij goed en kwaad. Broens gaat hier dus verder dan de enkel negatieve blik op de vos uit 2010.

Ook het idee van de parodie heeft zich verder ontwikkeld bij Broens. In dit nawoord stelt hij de tekst niet voor als een parodie op een heiligenleven, maar als een parodie op het Johannesevangelie en daarmee

op het leven van Jezus. Als voorbeeld noemt hij de scène waarbij Reynaert voor de koning staat. Dit vergelijkt hij met Jezus die voor Pilatus staat: beiden staan oog in oog met een machthebber én staan op het punt om te sterven. Maar terwijl Jezus van de waarheid getuigt, dist Reynaert zijn beroemde leugenverhaal op.

Hoe zie je deze visie op de vos terug in de vertaling? De visie van Broens op Reynaert komt minder tot niet expliciet tot uitdrukking in de vertaling. Misschien is dat maar goed, want ik vind deze visie minder samenhangend: hoe kan Reynaert een trickster zijn en tussen goed en kwaad staan, als hij tegelijkertijd niet het tegenovergestelde is van een heilige (een antichrist), maar het tegenovergestelde van Christus zelf (de Antichrist)?

Het metrum van de Reynaert

Dan is er nog een vraag die Broens fascineert: het metrum van de *Reynaert*. In de versie uit 2010 maakt hij een strikt jambische vertaling, omdat hij ervan uitging dat het origineel ook jambisch moet zijn geweest. In 2020 gaat hij anders te werk en kiest hij voor een zogenaamde 'los jambische' vertaling. Een los jambische viervoeter kan volgens Broens bestaan uit vier tot dertien lettergrepen (in plaats van zeven tot negen). Verder kan de los jambische viervoeter bestaan uit onvolledige groepen waarbij er voor en na groepen nog extra lettergrepen kunnen staan. Deze keuze voor een los jambische vertaling geeft Broens meer vrijheid en de mogelijkheid om dichter bij de oorspronkelijke tekst te blijven.

Dat streven valt te prijzen, maar ik heb er twee kanttekeningen bij. Allereerst zou een moderne vertaling niet alleen recht moeten doen aan de oorspronkelijke tekst, maar ook rekening moeten houden met de moderne lezer. De moderne vertaling is er immers om de tekst voor hem toegankelijk te maken. (Wie dicht bij het origineel wil blijven, kan een editie of zelfs een facsimile raadplegen.) Juist de tweede vertaling van Broens vind ik soms minder lekker lopen. Daarbij komt de vraag

of de oorspronkelijke tekst überhaupt jambisch is te noemen. Haverals (2018) acht dit na een objectieve ritmische analyse van de *Reynaert* niet waarschijnlijk. Vanuit stilistisch oogpunt valt er wel een voorkeur voor versregels met vier tot vijf woorden met een beginaccent waar te nemen.[7]

Conclusie

Twee Reynaerden van één auteur met overeenkomsten, maar vooral ook grote verschillen: een ander genre en een andere visie op het verhaal. Beide boeken zijn interessante toevoegingen aan de moderne Reynaertbewerkingen en -vertalingen, maar wat in de nawoorden opvalt, is de drang van Broens om de oorspronkelijke Reynaert bloot te leggen. Maar Reynaert kent zoveel kromme paden dat ik me afvraag of dat wel kan …

NOTEN

1 R. Broens, vert. *Reynaert de vos*, Amsterdam, Stichting Voetnoot, 2020.
2 M. Legendre en R. Broens, *Reynaert de vos*, Amsterdam, Atlas, 2010.
3 Voor een uitgebreide analyse van de afbeeldingen zie, L. Vroomen, 'Een oude vos is kwaad te vangen: Een analyse van de stripbewerking Reynaert de vos van Broens en Legendre', in: *Tiecelijn 27. Jaarboek 7 van het Reynaertgenootschap,* 2014, p. 127-149.
4 Legendre en Broens 2010, zonder paginering.
5 Zie respectievelijk vers 395, vers 414 en 403. F. Lulofs ed., *Van den vos Reynaerde*, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2001.
6 Broens 2010, p. 21.
7 W. Haverals, 'Op het ritme van de Reynaert: *Van den vos Reynaerde* als spil in het onderzoek naar de versmaat van Middelnederlandse dichtwerken', in: *Tiecelijn 31. Jaarboek 18 van het Reynaertgenootschap*, 2018, p. 26-50.